

Józef Hildebrandt

ZINSTYTUCJONALIZOWANE PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE W POLSCE W LATACH 1918-1939

Wprowadzenie

Często słyzy się dziś narzekania młodzieży na nadmierne obciążenie zajęciami szkolnymi. W czasie dyskusowania na ten temat, niekiedy usłyszeć można wypowiedzi, aby znacznie ograniczyć ilość godzin nauczania przysposobienia obronnego w szkołach. Warto więc zapoznać się z tym jak nauczano przysposobienia wojskowego w szkołach II Rzeczypospolitej - tak często dziś idealizowanej przez młodzież. W artykule tym przedstawiono cele, formy, metody i programy stosowane w nauczaniu przysposobienia wojskowego. Przyjęto taką kolejność, aby łatwiej można było je porównać z obecnym nauczaniem przysposobienia obronnego w szkołach.

Okres ponad 100-letniej niewoli, a także I wojna światowa, wpłynęły na demoralizację społeczeństwa polskiego. Przed odzyskaniem niepodległości działanie na niekorzyść państwa - (zaborcy) było działaniem patriotycznym, a takie samo działanie w wolnym kraju było już wysoce naganne.

Działania wojenne spowodowały nie tylko duże straty materialne na ziemiach polskich, ale większe jeszcze straty fizyczne i moralne wśród narodu polskiego, a szczególnie młodzieży. Pozytywne zmiany w psychice narodu następowały powoli. Pierwsze lata niepodległości były zarazem latami zaciętej wojny o tę niepodległość. Z chwilą odrodzenia się państwa polskiego, wyczerpane fizycznie i psychicznie społeczeństwo pragnęło spokoju i bezpiecznej przyszłości. Aby to osiągnąć należało

m.in. stworzyć liczną, dobrze wyszkoloną i uzbrojoną armię. Było to zadanie bardzo trudne do wykonania z wielu powodów. Ludność polska w chwili odzyskania niepodległości była wyczerpana fizycznie (działania wojenne, głód, choroby), a jej liczba zmniejszyła się o około 7 mln. - tj. ponad 21%¹. Należało więc zadbać o poprawę zdrowia narodu i rozwój fizyczny, aby zapewnić armii zdrowych i odpornych na trudy żołnierzy.

Kolejnym, bardzo ważnym zagadnieniem było przygotowanie wojskowe narodu - edukację w tej dziedzinie należało zaczynać w zasadzie od podstaw, gdyż było ono niedostateczne (zaborcy nie byli tym zainteresowani - wręcz odwrotnie).

Przygotowanie wojskowe narodu zaczęto od wychowania fizycznego łącząc je z przysposobieniem wojskowym.

W przysposobieniu wojskowym nawiązywano do tradycji Związku Strzeleckiego, drużyn strzeleckich, drużyn Bartoszewskich i Sokół. Uwojskowanie narodu próbowano realizować za pomocą różnych haseł, jak "żołnierz obywatel", "naród pod bronią", "wychowanie fizyczne narodu do przysposobienia wojskowego" itp. Zasadniczym celem przysposobienia wojskowego w szkołach było przygotowanie młodzieży do służby wojskowej poprzez wyrabianie w niej tych czynności i cech, które rozwijają siłę i charakter obywatela - niezbędnych do wypełniania obowiązku służby wojskowej. Kształtowanie u młodzieży uczuć patriotyzmu, wyrażającego się m.in. w gotowości do poniesienia wszelkich ofiar w obronie Polski. Rozwój sił fizycznych młodzieży starano się osiągnąć przez nauczanie sprawności wojskowych i odbywanie ćwiczeń polowych. Celem przysposobienia wojskowego było "budzenie zamiłowania do służby wojskowej, wychowanie w duchu czynnego patriotyzmu i obowiązkowości obywatelskiej i organizacyjnej"².

Zajęcia programowe przysposobienia wojskowego miały:

- pobudzać ambicję, godność osobistą i państwową;
- wyrabiać chęć współzawodnictwa, rozwijać zmysł społeczny, współdziałanie i podporządkowanie się ideom wyższym;
- wyrabiać odwagę i ducha zaczepnego w pojęciu wojskowym;
- budzić poszanowanie do przełożonych, władzy, porządku i dobra publicznego.

Aby podnieść znaczenie przysposobienia wojskowego wprowadzono składanie przyrzeczenia, jako elementu wychowawczego. Aktowi temu nadano wielką rangę. Uroczystość ta odbywała się z udziałem władz cywilnych i wojskowych. Przyrzeczenie składano na wierność Polsce, marszałkowi Piłsudskiemu (później Rydzowi-Śmigłemu i Prezydentowi). Treścią przyrzeczenia były też deklaracje o przysposobieniu się moralnym, fizycznym i wojskowym do obrony Polski. W przyrzeczeniu wyraźnie podkreślano kult wodza - marszałka Piłsudskiego (do 1935 roku - później marszałka Rydza-Śmigłego), którego uważano za głównego ideologa wychowania obywatel-

skiego. Poglądy swoje dotyczące wychowania społeczeństwa Józef Piłsudski tak wyjaśniał: "ma to być Polak przejęty do głębi myślą o wielkości i mocarstwowości swego państwa, szlachetnie dumny jedynie ze swojej ojczyzny, samodzielny i niezależniony duchowo od wszystkiego co cudze, w kulturze narodowej i w cnotach rasowo-polskich rozkochany, pełen szacunku do przeszłości, wierny sobie, wolny w duchu i zamilowany w swobodzie, potrafi być karnym jak żołnierz i podporządkować się zawsze moralnemu autoryterowi"³.

Chociaż Piłsudski uważał się za wychowawcę, to jednak żadnych dzieł pedagogicznych nie publikował. Jego poglądy dotyczące wychowania społeczeństwa polskiego wypowiedane w czasie przemówienia czy też zawarte w pracach historycznych wymagały rozbudowy i komentarzy. Jednym z największych komentatorów myśli Piłsudskiego był A. Skwarczyński, który "...chciał z młodego pokolenia polskiego tworzyć zastępy nowego rycerstwa, którego hasłami są: "dążymy i pracujemy", a nie "protestujemy i żądamy" oraz hasło służba dla narodu i państwa swego"⁴.

Z myśli wychowawczych Józefa Piłsudskiego starał się tworzyć teorie pedagogiczne również minister Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego - Sławomir Czerwiński. Starał się on określić ideał wychowawczy szkoły polskiej. Był propagatorem idei wychowania obywatelsko-państwowego. Dążył do tego, aby idea ta dominowała w całym procesie nauczania i wychowania we wszystkich szkołach w Polsce. Pragnął odrodzić i umocnić w każdym Polaku "instynkt" państwowy zatracony w czasie niewoli.

Idea wychowania obywatelsko-państwowego proponowana przez Czerwińskiego została przyjęta przez większość społeczeństwa, które akceptowało ideologię wychowania proponowaną przez Piłsudskiego. Idea ta była również popularyzowana przez zdecydowaną większość nauczycieli. Kontynuatorem jej był kolejny minister Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego - Janusz Jędrzejewicz (1931 r.). Uważał on, że zgodnie z tą ideą należy wychowywać nie tylko młodzież, ale całe społeczeństwo dorosłe.

Ustawa z dnia 11 marca 1932 roku dotycząca reformy szkolnej określała kierunek wychowawczy młodzieży zgodnie z ideą wychowania obywatelsko-państwowego. Cały proces wychowawczy podporządkowany został ideologii sanacji. W procesie wychowania starano się wpoić społeczeństwu kult wodza już od najmłodszych lat, co wyrażają m.in. słowa marszu "Orląt" R. Szutkiewicza:

*"Orląta my polskie i szary nasz strój
Nie nosim ni srebra ni złota;
Z radością znosimy trud wszelki i znój
My karna 'Fiva Wodzu piechota!"⁵*

W procesie wychowania szczególnie popularyzowano Józefa Piłsudskiego - jako wzór Polaka - świadomego obywatela i patriotę. Ideę wychowania obywatelsko-państwowego realizowano poprzez wychowanie patriotyczne, a przede wszystkim poprzez nadanie odpowiedniej rangi przysposobieniu wojskowemu.

Uważano, że przysposobienie wojskowe szczególnie sprzyja wychowaniu obywatelsko-państwowemu, na które władze szkolne kładły szczególny nacisk.

W okresie międzywojennym zarejestrowanych było w sumie 54 organizacji i zrzeszeń, które - obok szkół - wdrażały program przysposobienia wojskowego, realizując wyznaczone cele wychowania obywatelsko-państwowego (co normowały odpowiednie akty prawne).

Za podniesieniem rangi i powszechnością przysposobienia wojskowego, poza względami natury ideowej, decydowały również inne względy - takie jak sytuacja gospodarcza i finansowa ówczesnej Polski. Utrzymanie licznej armii nadmiernie obciążało budżet państwa, którego nie było na to stać. Państwo zmuszone powyższymi względami stopniowo zmniejszało liczebność armii kadrowej i skracало czas trwania służby wojskowej - co wpływało bezpośrednio na niestychane podniesienie rangi przysposobienia wojskowego. Rząd wydaje szereg rozporządzeń w zakresie organizacji przysposobienia wojskowego w szkołach wszystkich typów, stowarzyszeniach i związkach. W dniu 1.12.1922 roku ukazuje się rozporządzenie rządu w sprawie organizacji hufców szkolnych przysposobienia wojskowego. Uczniowie uczestniczyć mogli w tych hufcach na zasadzie dobrowolnego udziału - za zgodą rodziców. Organizacją hufców szkolnych zajmowały się w ścisłym porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego władze wojskowe, które były również odpowiedzialne za zabezpieczenie materialne i instruktorskie. Ministerstwo Spraw Wojskowych poprzez swoich delegatów nadzorowało tok wyszkolenia wojskowego młodzieży w czasie trwania hufców szkolnych. "Kontrolę nad hufcami sprawowały zaś te Dowództwa Okręgów Korpusu, na terenie których takie hufce działały. Prawo kontroli wszystkich hufców szkolnych mieli również przedstawiciele Ministerstwa Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego, natomiast przedstawiciele kuratoriów szkolnych mogli kontrolować tylko hufce z podlegających im szkół⁶.

Ponieważ część młodzieży nie uczestniczyła w hufcach szkolnych - rząd wydaje 4.02.1931 roku zarządzenie wprowadzające zmiany organizacyjne i programowe, m.in. obowiązek uczestniczenia na zajęciach z przysposobienia wojskowego w hufcach (w tych szkołach, w których hufce takie zostały zorganizowane).

Obowiązek ten dotyczył:

- w średnich szkołach zawodowych uczniów II i III roku
- w średnich szkołach ogólnokształcących uczniów klas VI i VII

- w seminariach nauczycielskich mężczyźni słuchaczy kursu III i IV
- w szkołach wyższych - studentów I i II roku.

Zwolnieni od zajęć w hufcach szkolnych (czasowo lub trwale) mogli być uczniowie na podstawie orzeczenia lekarza szkolnego. Każdy hufiec szkolny stanowił samodzielną jednostkę przysposobienia wojskowego pod dowództwem komendanta hufca, którym z urzędu był oficer. Hufiec przysposobienia wojskowego organizowano oddzielnie dla młodzieży męskiej i żeńskiej - zasady organizacji były jednak takie same. Do szkolenia młodzieży żeńskiej w zakresie przysposobienia wojskowego przywiązywano dużą wagę. W tym celu w październiku 1922 r. powołano Komitet Społeczny Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju. Zadaniem jego było dążenie do przygotowania jak największej liczby kobiet do służby pomocniczej w czasie wojny. Oprócz hufców przysposobienia wojskowego działających w szkołach średnich, organizowano je także dla studentów na uczelniach pod nazwą "Legia Akademicka". Szkolenie z przysposobienia wojskowego w hufcach szkolnych prowadzone było na podstawie obowiązujących zarządzeń Ministerstwa Wyznań Religij i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Spraw Wojskowych zgodnie z programami szkolenia przysposobienia wojskowego w szkołach, które obejmowały:

- wychowanie fizyczne w ścisłym związku z lekcjami objętymi programem szkolnym;
- ćwiczenia polowe,
- szkołę strzelca i naukę o broni,
- szczególne sprawności techniczne,
- wiadomości wojskowe włączone do programów poszczególnych przedmiotów szkolnych:
- do fizyki - zasady balistyki, znajomość motorów spalinowych, telefonów, radio-telegrafii;
- do chemii - wiadomości z pirotechniki i gazów bojowych;
- do historii - wybrane zagadnienia z historii wojskowości i wojen, z naciskiem na ich stronę wychowawczą ze szczególnym eksponowaniem poświęcenia i bohaterstwa,
- do geografii - wiadomości o terenoznawstwie i kartografii wojskowej,
- do nauk o Polsce - wiadomości o wojskowości polskiej i organizacji armii,
- do wychowania fizycznego elementy ćwiczeń związane z potrzebami wojska jak: rzut granatem, szermierka, marsze, rzut kulą.

Całość obejmowała dwa kursy przysposobienia wojskowego:

Stopień I - odpowiadający programowi szkoły szeregowca piechoty.

Obowiązek brania udziału w zajęciach hufca szkolnego przysposobienia wojskowego dotyczył:

- w szkołach średnich ogólnokształcących uczniów VI klasy;
- w seminariach nauczycielskich męskich uczniów kursu III;
- w szkołach zawodowych średnich uczniów II roku

Stopień II – odpowiadający programowi szkoły podoficerskiej piechoty.

Obowiązek brania udziału w zajęciach hufca szkolnego dotyczył:

- w szkołach średnich ogólnokształcących – uczniów VII klasy;
- w seminariach nauczycielskich męskich – uczniów kursu IV
- w szkołach zawodowych średnich – uczniów III roku.

W szkołach technicznych i zawodowych, poza kursami przysposobienia wojskowego I stopnia, tworzone były kursy szkoły szeregowca broni specjalnej (artylerii, wojsk technicznych itp.). Kursy te były uzupełnione zajęciami na obozach letnich i kursach specjalnych⁸.

Zgodnie z obowiązującymi programami szkolenia z przysposobienia wojskowego oraz zarządzeniami, rok szkolny w hufcach rozpoczynał się we wrześniu i dzielił się:

- w I stopniu przysposobienia wojskowego na trzy okresy - jesienny, zimowy i wiosenno-letni - w sumie 115 godz.
- w II stopniu przysposobienia wojskowego na cztery okresy - jesienny, zimowy, wiosenno-letni i obóz letni - w sumie 209 godz.⁹.

Zgodnie z programem realizacja I stopnia przysposobienia wojskowego obejmowała:

Szkolenie bojowe (65 godz)

- naukę o terenie (orientowanie się w terenie bez mapy, określenie miejsca stania, marsz według azymutu i wykorzystanie terenu w działaniach bojowych);
- marsz (długość jednego marszu 6-12 km początkowo bez obciążenia, następnie z obciążeniem 4-8 kg i bronią - suma przebytych marszów dla I stopnia wynosiła 80 km.);
- musztrę (bez broni i z bronią - zakres wyszkolenia pojedynczego żołnierza);

Wyszkolenie strzeleckie (z nauką o broni - 26 godz) obejmowało: teorię strzału, naukę o broni, strzelanie z broni małokalibrowej;

Walka na bagnety (5 godz.) - postawa szermiercza i ćwiczenia z przeciwnikiem;

Walka granatami (4 godz.) - rzut granatem na odległość;

Nauka służby (10 godz.) - zapoznawano z celami przysposobienia wojskowego, historią pułku, pod opieką którego hufiec się znajdował, oddawaniem honorów, obowiązkami żołnierza wobec ojczyzny. Kształtowano: karność, posłuszeństwo, koleżeńskość i samodzielność;

Wyszkolenie gazowe (5 godz.) - ogólne wiadomości o istocie, właściwościach i zastosowaniu gazów bojowych. Wiadomości o napadzie gazowym.

Po zrealizowaniu I stopnia przysposobienia wojskowego można było dopiero rozpocząć szkolenie w ramach II stopnia, na które przeznaczono 116 godzin z rozbiciem na:

Wyszkolenie bojowe (67 godz.) składające się z:

- nauki o terenie (wykorzystanie terenu przy wyborze stanowisk ogniowych, maskowanie, prowadzenie ognia w obronie i w natarciu, szkolenie szperaczy, utrzymanie łączności, szkolenie alarmowe i podsłuchowe.)
- marszów - (praktyczne na odległość 12 - 16 km z obciążeniem 8 - 12 kg i z bronią, suma przebytych kilometrów na II stopień wynosiła 80 km).
- musztry - (chwyty bronią, oddawanie honorów w miejscu i w marszu, musztra drużyny z bronią);

Wyszkolenie strzeleckie (24 godz.) - doskonalenie wiadomości z zakresu I stopnia i praktyczne odbywanie strzelań od 5 do 8, w tym nauka celowania w maskach przeciwgazowych;

Nauka służby - (10 godz.) - obejmowała: służbę wartowniczą, tj. skład warty; zadania, ubiór, oporządzenie, uzbrojenie, obowiązki wartownika, użycie broni, służbę pionierską i służbę łączności;

Walka na bagnety (5 godz.) - kroki, wypad, ćwiczenia z przeciwnikiem;

Walka granatami (5 godz.) - rzuty granatami na odległość z trzech postaw;

Szkolenie z gazownictwa (5 godz.) - doskonalenie zagadnień I stopnia, postępowanie się sprzętem do obrony przeciwgazowej¹⁰.

Warunkiem ukończenia II stopnia przysposobienia wojskowego i uzyskania świadectwa było odbycie przez ucznia 2-3 tygodniowego kursu wyszkolenia polowego na obozie letnim przysposobienia wojskowego według specjalnego programu, który obejmował 93 godziny lekcyjne. Na obozie tym doskonalono praktycznie zagadnienia zrealizowane w trakcie szkolenia z II stopnia przysposobienia wojskowego.

Program szkolenia na obozie letnim przysposobienia wojskowego obejmował:

Szkolenie bojowe (33 godz.) - na zakończenie pierwszego tygodnia szkolenia wykonywano marsz na odległość 20-25 km z noclegiem na biwaku. W drugim tygodniu wykonywano marsz dwudniowy na odległość 40-50 km z noclegiem na biwaku - odbywał się on pod dowództwem oficera z jednoczesnym orientowaniem się w terenie przy pomocy mapy.

W czasie szkolenia z pozostałych przedmiotów doskonalono praktycznie umiejętności nabyte w ciągu roku szkolnego w następującym wymiarze godzin:

Wyszkolenie strzeleckie - 15 godz.

Wychowanie fizyczne - 10 godz.

Gry sportowe - 8 godz.

Lekkoatletyka - 8 godz.

Nauka pływania - 10 godz.

Nauka służby - 1 godz.

Na zakończenie obozu letniego przeprowadzono egzaminy z całości przysposobienia wojskowego, na które przeznaczono 8 godzin.

Przysposobieniem wojskowym objęta też była młodzież pozaszkolna. Młodzież ta była szkolona w hufcach szkolnych w szkołach znajdujących się na terenie ich miejsca zamieszkania. Na terenach, gdzie nie istniały hufce szkolne przysposobienia wojskowego z młodzieży pozaszkolnej tworzone plutony i kompanie, w których w godzinach popołudniowych prowadzili zajęcia oficerowie Powiatowej Komendy Uzupelnień. Zajęcia z młodzieżą pozaszkolną (w hufcach, plutonach lub kompaniach) prowadzono według programów szkół średnich w ciągu 3 lat. W każdym roku realizowano 150 godzin lekcyjnych. W sumie program ten zawierał 450 godzin. Na poszczególne przedmioty przeznaczano:

- wyszkolenie bojowe - 127 godz.
- wyszkolenie strzeleckie - 118 godz.
- wychowanie fizyczne - 111 godz.
- walka granatami - 26 godz.
- walka na bagnety - 15 godz.
- szkolenie gazowe - 15 godz.
- nauka służby - 26 godz.
- służba pionierska - 12 godz.

Szkolenie młodzieży żeńskiej odbywało się w hufcach szkolnych żeńskich według specjalnego programu, który obejmował następujące działy:

- przysposobienie ogólnowojskowe,
- przysposobienie fachowe,
- przysposobienie instruktorskie.

Opracowany też został program sprawności harcerskich z działów przydatnych w przysposobieniu wojskowym kobiet uzgodniony z programem przysposobienia wojskowego kobiet, który obejmował:

- z działu obrony przeciwgazowej - sprawność obrony przeciwgazowej i sprawność ratowniczej przeciwgazowej;
- z działu służby polowej - sprawność łączności, sprawność terenoznawczyń, sprawność obozowiczki;
- z działu nauki o broni - sprawność strzelczynie;
- z działu służby - sprawność przysposobienia do obrony kraju i sprawność ratowniczej¹¹.

Obok przysposobienia wojskowego realizowanego w szkołach i harcerstwie

istniało szereg innych stowarzyszeń upoważnionych przez Ministerstwo Spraw Wojskowych do prowadzenia szkolenia z przysposobienia wojskowego. Były to:

- Związek Strzelecki
- Związek Towarzystw Gimnastycznych "Sokół"
- Związek Powstańców i Wojaków
- Związek Powstańców Śląskich
- Związek Osadników Wojskowych
- Związek Ochotniczych Straży Pożarnych
- Zjednoczenie Młodzieży Polskiej
- Komitet Społeczny Przysposobienia Wojskowego Kobiet do obrony kraju.

Tylko z tymi stowarzyszeniami miały prawo współpracować władze wojskowe w zakresie przysposobienia wojskowego.

Na uwagę zasługuje jeszcze współpraca Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej ze Związkiem Głównym Straży Pożarnych nad zorganizowaniem w ich szeregach obrony przeciwgazowej¹².

Ogólne kierownictwo przysposobienia wojskowego w Polsce należało do Ministerstwa Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego, a organem niejako wykonawczym było Ministerstwo Spraw Wojskowych które działało w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Ministerstwem Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego. Na mocy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 stycznia 1927 roku utworzono Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, który przejął agendy wychowania fizycznego znajdujące się dotychczas w 3 oddzielnych Ministerstwach, tj. Ministerstwie Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego, Ministerstwie Spraw Wojskowych i Ministerstwie Spraw Wewnętrznych. Równocześnie powołano Radę Naukową Wychowania Fizycznego i powiatowe Komitety Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego¹³. Kompetencje Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego były szerokie m.in. kierował on pracami upowszechniającymi W.F. i P.W., przedstawiał zainteresowanym ministerstwom wnioski i opinie dotyczące wydawania niezbędnych zarządzeń w zakresie W.F. i P.W., nadzorował instytucje i organizacje W.F. i P.W., udzielał wojewódzkim komitetom dyrektyw i instrukcji odnośnie ich pracy oraz wydawał czasopisma i wydawnictwa poświęcone sprawom W.F. i P.W.¹⁴.

Młodzież, która odbyła szkolenie z przysposobienia wojskowego, nabywała pewnych uprawnień. Za osiągnięcie I stopnia przysposobienia wojskowego w czasie odbywania służby wojskowej żołnierze otrzymywali przywileje:

- urlopy okolicznościowe (m.in. święta przysposobienia wojskowego regionu, z którego pochodzili);
- pierwszeństwo w przyjmowaniu do szkół podoficerskich;

- w szkole podoficerskiej (w razie uzyskiwania dobrych wyników) przyspieszenie awansu na starszego szeregowca;
- udzielenie zezwoleń już w okresie rekruckim na wychodzenie z koszar (przepustki w niedziele i święta);
- zwolnienie z cięższych prac porządkowych¹⁵.

Za osiągnięcie II stopnia przysposobienia wojskowego (tj. wyszkolenia drużyny) poborowi otrzymywali przywileje należne za osiągnięcia I stopnia i dodatkowo:

- w kawalerii - skrócenie służby wojskowej o 3 miesiące przez późniejsze wcielenie (tylko w przypadku gdy poborowy ukończył dodatkowy kurs jazdy konnej);
- w piechocie - skrócenie służby o 3 miesiące - przez późniejsze wcielenie o 3 miesiące;
- w artylerii - skrócenie służby o 3 miesiące - w postaci stałego urlopowania o 3 miesiące wcześniej przed zwolnieniem do rezerwy;
- w lotnictwie - jak w piechocie, dodatkowo dla tych, którzy ukończyli szkołę pilotów lub mechaników samolotowych znajdującą się pod ścisłą kontrolą Departamentu Lotnictwa - skrócono służbę o 10 miesięcy przez późniejsze wcielenie;
- w łączności - późniejsze wcielenie o 3 miesiące;
- w wojskach saperskich - późniejsze wcielenie o 2 miesiące;
- w wojskach saperów kolejowych - tylko przywileje jak za I stopień.¹⁶

Nie tylko jednak powyższe uprawnienia miały spopularyzować wśród młodzieży przysposobienie wojskowe. Starano się stworzyć odpowiednie warunki, które przyczyniłyby się do zainteresowania młodzieży tym przedmiotem i skłonić ją do efektywnego udziału w zajęciach. Warunki takie mogła stanowić dobrze przygotowana baza szkoleniowa, która w okresie organizowania hufców szkolnych przysposobienia wojskowego, tj. po roku 1922, była niewystarczająca (brak sal do prowadzenia podstawowego programu szkolnego, nie mówiąc o pracowniach przedmiotu przysposobienia wojskowego). Z tych względów w tym okresie organizowano hufce szkolne przysposobienia wojskowego w szkołach średnich wszystkich typów tylko tam, gdzie istniały warunki i odpowiednia baza do nauczania tego przedmiotu.

Baza ta dzieliła się na:

- **gabinetowo-terenową** - przeznaczoną do szkolenia w warunkach stacjonarnych;
- **obozową** - służącą do realizacji programu z przysposobienia wojskowego w obozach w okresie letnim.

Przystąpiono jednocześnie do szybkiego tworzenia potrzebnej bazy niezbędnej do nauczania przysposobienia wojskowego.

Do 1927 roku nakłady finansowe państwa na rozwój W.F. i P.W. były zbyt małe

w stosunku do zakładanych celów wychowawczych w przysposobieniu wojskowym. Budżet Państwowego Urzędu W.F. i P.W. wyniósł w 1927 roku 6 milionów złotych. W 1927 roku decyzją J. Piłsudskiego aparat wojskowy w Polsce przeznaczono w szerszym niż dotychczas zakresie do pomocy w nauczaniu przysposobienia wojskowego, a budżet podniesiono do 10 milionów złotych rocznie. W oparciu o stworzoną bazę po roku 1928, dzięki materiałowej i kadrowej pomocy władz wojskowych realizowano program przysposobienia wojskowego z dobrymi efektami szkoleniowymi. Szczególną uwagę zwracano na właściwy dobór kadry pedagogicznej i instruktorskiej. Do pracy w hufcach szkolnych kierowano kadrę zawodową z jednostek wojskowych, która posiadała wysoki poziom wiedzy teoretycznej i praktycznej oraz legitymowała się sukcesami pedagogicznymi i dydaktycznymi. Zasady te obowiązywały również nauczycieli cywilnych i tzw. pracowników kontraktowych, którymi z reguły byli oficerowie lub podchorążowie rezerwy¹⁷.

Przed podjęciem pracy przechodzili oni przeszkolenie wojskowe na różnych kursach (2-3 miesięcznych). Ważnym elementem w doborze kadry dydaktycznej było jej zamiłowanie do pracy w hufcach szkolnych przysposobienia wojskowego, ideowe zaangażowanie się w pracy patriotycznej i wychowawczej z młodzieżą. Kadra ta w zdecydowanej większości prezentowała poglądy prorządowe. Bardzo dużą uwagę zwracano na postawę moralną kadry. Kadry instruktorską w hufcach szkolnych przysposobienia wojskowego (w szkołach i na obozach) stanowili podoficerowie służby zawodowej i czynnej. Prowadzili oni zajęcia pod nadzorem oficera lub kometandanta hufca. Kadra, która nie sprawdzała się pod względem dydaktyczno-wychowawczym i naruszała zasady etyczne i moralne była zwalniana z ujemną notatką służbową¹⁸.

Kadra pedagogiczna stosowała różne formy nauczania podczas realizowania programów przysposobienia wojskowego. Tradycyjne lekcje z przysposobienia wojskowego starano się urozmaicać, ćwiczenia rozpoczynano od czynności łatwych - przechodząc stopniowo do trudnych oraz zwracano uwagę na rozwijanie samodzielności w myśleniu. Ćwiczenia dostosowywano do stopnia inteligencji uczniów. Wszystkie działy szkolenia objęte programem przysposobienia wojskowego przerabiane były praktycznie bez specjalnego obciążenia pamięci. Programy i sposoby szkolenia z przysposobienia wojskowego przystosowane były ściśle do nauki w szkołach.

W celu rozwijania współzawodnictwa indywidualnego i zespołowego, organizowano imprezy i konkursy o charakterze obronnym np.: święta W.F. i P.W. (organizowane przez państwo, a w jego imieniu przez wojewódzkie i powiatowe lub gminne komitety W.F. i P.W. itp.). Organizowano popisy sportowe, zawody międzyszkolne i pokazy wyszkolenia z przysposobienia wojskowego. Stosowane formy i metody nauczania okazały się skuteczne i w poważnym stopniu przyczyniły się do ukształ-

towania takich osobowości, jakie były potrzebne dla obrony ojczyzny. Sprawdzeniem praktycznym postaw obywatelskich i patriotycznych oraz umiejętności nabytych w procesie szkolenia z przysposobienia wojskowego było zaangażowanie młodzieży w walce w obronie ojczyzny we wrześniu 1939 i o odzyskanie niepodległości w czasie II wojny światowej na wszystkich jej frontach.

PRZYPISY

- ¹ Fularski: PW w Polsce. 1929 s. 101
- ² Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Bydgoszcz, Kuratorium Pomorskiego Okręgu Szkolnego, syg. Nr 50 i 52
- ³ Dr S. Łempicki: Polskie tradycje wychowawcze. Warszawa 1936 s. 193
- ⁴ Tamże, s. 201
- ⁵ B. Ługowski: Szkolnictwo w Polsce 1929-1939 w opinii publicznej. Warszawa 1961 s. 15
- ⁶ Woj. Arch. Państw. Bydgoszcz (Dz.U. Min. Wyznań Religii i Ośw. Publ. Nr 1 (102).
- ⁷ Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego Nr syg. 47
- ⁸ Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego - syg. nr 49
- ⁹ Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego syg. nr 59
- ¹⁰ Por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego syg. nr 47 i 53
- ¹¹ Por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego syg. nr 50 s. 10
- ¹² Por. M. Fularski: Przysposobienie Wojskowe w Polsce. 1929 r. s. 176
- ¹³ Por. M. Fularski: Przysposobienie Wojskowe w Polsce 1929 r. s. 75
- ¹⁴ Por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz - Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego nr 49
- ¹⁵ Wojewódzkie Archiwum Państwowe - Bydgoszcz - Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego syg. nr 52
- ¹⁶ Por. M. Fularski: Przysposobienie wojskowe w Polsce. Warszawa 1929 r. s. 24 i
- ¹⁷ Por. Z. Szymańczak: Studia Nauk Społecznych Zeszyt 6. Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy 1984 str. 51
- ¹⁸ Por. Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz - Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego syg. nr 49

BIBLIOGRAFIA

- M. Fularski - Przynsposobienie wojskowe w Polsce: Warszawa 1929
 A. Knot - Dzieje Szkolnictwa Wojskowego w Polsce: Lwów 1936
 B. Lubowski - Szkolnictwo w Polsce 1929-1939 w opinii publicznej: Warszawa 1961
 S. Łępicki - Polskie tradycje wychowawcze: Warszawa 1936
 E. Piasecki - Dzieje wychowania fizycznego: Lwów 1929
 Z. Szymańczak - Rys historyczny wychowania obronnego w polskim systemie oświaty 1945-1975. W: Studium Nauk Społecznych Zeszyt Nr 6 - Zeszyty Naukowe WSP w Bydgoszczy 1984
 Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz, Kuratorium Okręgu Szkolnego Pomorskiego, sygnatura akt Nr.Nr. 47, 49, 50, 52, 53 i 59
 Wojewódzkie Archiwum Państwowe Bydgoszcz - Dziennik Ustaw Ministerstwa Wyznań Religii i Oświecenia Publicznego Nr 1 (102) w sprawie organizacji przynsposobienia wojskowego

Józef Hildebrandt

**INSTITUTIONALIZED MILITARY TRAINING IN POLAND IN
 THE YEARS
 1918-1939**

SUMMARY

The article includes forms and methods of teaching military training at Polish schools in the interwar period. It states the ways of using didactic base and principles of appointing teachers of the subject.

It also shows the efficiency of teaching military training in Poland of the interwar period.